

The Forgotten Pillar of the Mosque: The Role of the Mosque Servant in Increasing Adolescents' Interest in Prayer

Zahra Fattahi Hasanābād / PhD in Educational Technology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

zfattahi1366@gmail.com

 Mahdiyeh-Sadat Hoseini / Undergraduate Student in Primary Education, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Yazd, Iran

mahdiehhoseini44@gmail.com

Azam Salimiyan / Master's Student in Positive-Islamic Psychology, Islamic Azad University, Yazd, Iran

Received: 2025/03/25 - **Accepted:** 2026/02/22

azamsalimian36@gmail.com

Abstract

The mosque, as the most important cultural and religious base in Islamic societies, plays a vital role in shaping the religious and social identity of individuals, particularly during adolescence. This research aims to examine and analyze the role of mosque servants as key elements in attracting adolescents to prayer and increasing their interest in religious devotions. This study initially seeks to investigate the factors hindering the attraction of adolescents to the mosque, and then, by identifying successful models of interaction between mosque servants and adolescents, offers practical strategies for attracting this age group to the mosque. In this research, conducted using a review-library method, the required sources were collected from reputable domestic and international databases, libraries, and scientific publications. The results of this investigation indicate that mosque servants, through the use of innovative approaches and the creation of attractive environments, can significantly contribute to increasing adolescents' interest in and participation in prayer and other religious activities. Furthermore, it is recommended that policies related to the training and empowerment of servants be implemented systematically and purposefully in order to fully utilize their capacity for attracting and encouraging adolescents.

Keywords: Mosque servant, prayer, adolescents, cultural cultivation, strategies for attracting adolescents.

نوع مقاله: ترویجی

رکن فراموش شده مسجد: نقش خادم مسجد در افزایش علاقه نوجوانان به نماز

zfattahi1366@gmail.com

زهرا فتاحی حسن آباد / دکترای تکنولوژی آموزشی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

mahdiehhoseini44@gmail.com

مهديه سادات حسینی / دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، یزد، ایران

azamsalimian36@gmail.com

اعظم سلیمیان / دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی مثبت‌گرا - اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران

پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۳

دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۵

چکیده

مسجد به عنوان مهم‌ترین پایگاه فرهنگی و مذهبی در جوامع اسلامی، نقشی حیاتی در شکل‌دهی هویت دینی و اجتماعی افراد، به‌ویژه در دوران نوجوانی ایفا می‌کند. این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل نقش خادمین مسجد به عنوان عناصر کلیدی در جذب نوجوانان به نماز و افزایش علاقه آنان به عبادات دینی است. این مطالعه تلاش دارد ابتدا به بررسی عوامل عدم جذب نوجوانان به مسجد بپردازد، سپس با شناسایی الگوهای موفق تعامل بین خادمان مسجد و نوجوانان، راهکارهایی عملی برای جذب این گروه سنی به مسجد ارائه دهد. در این پژوهش که با روش مروری - کتابخانه‌ای انجام شده، منابع موردنیاز از پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر داخلی و بین‌المللی، کتابخانه‌ها و انتشارات علمی جمع‌آوری گردیده‌اند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که خادمان مسجد با استفاده از رویکردهای نوین و ایجاد محیط‌های جذاب، می‌توانند به‌طور قابل‌توجهی در افزایش علاقه و مشارکت نوجوانان در نماز و سایر فعالیت‌های دینی مؤثر باشند. به علاوه، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاری‌های مرتبط با آموزش و توانمندسازی خادمان به صورت سیستماتیک و هدفمند انجام شود تا از ظرفیت کامل آنها برای جذب و تشویق نوجوانان بهره‌برداری گردد.

کلیدواژه‌ها: خادم مسجد، نماز، نوجوانان، فرهنگ‌سازی، راهکارهای جذب نوجوانان.

مقدمه

یکی از اساسی‌ترین تجلیات عبادت و بندگی خداوند نماز است و اساساً فلسفه نماز ظهور یاد خدا در دل‌هاست. در قرآن، ۴۶ بار با تعبیرات مختلف از اقامه آن سخن به میان آمده و در آیات متعدد، نماز را از ابعاد مختلف به‌عنوان وسیله آرامش دل‌ها بازدارنده از زشتی‌ها، و صبر، پایداری، اطمینان‌خاطر، دوری از وسوسه شیطانی و گرفتاری‌های مختلف توصیف کرده، آن را جزو برنامه‌های حکومت اسلامی و مؤمنان می‌داند و می‌فرماید: «یاران خدا کسانی هستند که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند و زکات را ادا می‌کنند و امر به معروف و نهی از منکر می‌نمایند و پایان همه امور از آن خداست» (فضل‌الهی و ملکی توانا، ۱۳۹۲، ص ۴۶).

نماز رمز پیوند خلق با خالق است. آیه شریفه «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶) بیان می‌کند که انسان سعادتمند کسی است که خدای متعال را عبادت کند و در پناه قرب او به کمال برسد. فروم معتقد است که تعهد به یک ایدئولوژی، عقیده و... از جمله منابع سلامت روانی و خودشکوفایی انسان است (طریقتی، ۱۳۹۹). نماز در فرهنگ اسلامی ما از مهم‌ترین فرایض دینی و از ضروریات دین مقدس اسلام، نقطه اوج عبادات، عمود دین و مرز بین کفر و ایمان، وسیله قرب الهی و تکامل انسان است (زوبدای و همکاران، ۱۴۰۲). نماز در زندگی فردی و اجتماعی انسان آثار و کارکردهای معنوی و تربیتی فراوانی دارد و در میان عبادات از جایگاه خاص و ویژه‌ای برخوردار است، به‌طوری‌که انبیای الهی هم مأمور به توصیه و سفارش به نماز در بین قوم خود بوده‌اند (زوبدای و همکاران، ۱۴۰۲). اهمیت به نماز چنان در زندگی رسول اکرم ﷺ متجلی شده بود که چون ایشان از سفری برمی‌گشت اول به مسجد می‌آمد و دو رکعت نماز می‌گزارد و سپس می‌نشست و با مردم صحبت می‌فرمود (رحمت‌آبادی، ۱۳۹۹، ص ۲۶).

در جهان فعلی که دشمنان اسلام علیه ارزش‌های مقدس اسلام و انقلاب اسلامی بسیج شده‌اند و به تهاجمات خود شدت داده‌اند و به دنبال محو ارزش‌های دین مبین اسلام هستند، بیش از هر زمان دیگری می‌طلبند که با اتخاذ تدابیر لازم در عرصه تعلیم و تربیت و با اقدامات فرهنگی تهاجم فرهنگی آنان را خنثا نموده تا نسل جوان کشور واجد ارزش‌های اصیل اسلامی شده و با اعتقاد و ایمان راستین به احکام الهی عمل نمایند. از این رو نهادهای مختلفی از جمله

مدارس و مراکز آموزشی، به‌عنوان مهم‌ترین نهاد در جامعه که وظیفه تربیت و پرورش افراد آن را به عهده دارند، می‌توانند نقش مهمی در این زمینه داشته باشند؛ زیرا مراحل اولیه رشد و تکوین شخصیت در دوران نوجوانی شکل می‌گیرد. با وجود تلاش‌های زیادی که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در مدارس برای درونی کردن فریضه الهی نماز انجام شده است، هنوز در این زمینه با آسیب‌ها و چالش‌هایی مواجه هستیم. یکی از عناصر مهم در تقویت این حضور، خادمان مساجد هستند که می‌توانند از طریق تعاملات مثبت و مؤثر، نقش کلیدی در جذب و نگهداشت علاقه نوجوانان به نماز و دیگر مناسک مذهبی داشته باشند. خادمان مسجد، با بهره‌گیری از دانش دینی و اجتماعی و ارتباط مؤثر با نوجوانان، می‌توانند به‌عنوان واسطه‌های میان جامعه دینی و نسل جوان عمل کنند (نعیمی، ۱۳۹۳، ص ۲۰۳). مسجد، مأمن معنوی است که در کالبد نوجوان، بذره‌های ایمان را می‌کارد و نهال امید را آبیاری می‌کند از این رو این پژوهش با هدف بررسی دقیق و جامع نقش خادمین مساجد در افزایش علاقه نوجوانان به نماز و شناسایی عوامل مؤثر و موانع موجود به دنبال ارائه راهکارهای عملی برای ارتقای این نقش و تقویت ارتباط نوجوانان با مساجد و فریضه نماز است.

نماز از دیرینه‌ترین زمانی تا امروزه در تاریخ بشریت نقش مهمی دارد (زوبدای و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۶۸۲). آثار و شواهد تاریخی به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که بشر در زمان‌ها و مکان‌های گوناگون با شیوه‌های مختلف خدا را عبادت کرده است. ساموئل کوئینگ بیان می‌کند که در جهان، طایفه یا جامعه‌ای بدون نیایش اعتقادات و آداب و رسوم وجود ندارد. ما نتوانستیم از لابه‌لای اوراق، تاریخ کتیبه‌ها و بقایای آثار تاریخی بشر را از قید مذهب و نیایش و پرستش آزاد ببینیم (آل‌یاسین، ۱۳۸۲، ص ۱۵۵). نماز به‌عنوان یکی از پنج رکن اصلی اسلام و یکی از وظایف اساسی مسلمانان، در تاریخچه اسلام جایگاهی بسیار مهم دارد. نماز از زمان پیامبر اسلام ﷺ به‌عنوان رابطه‌ای مستقیم و یکتا با خداوند برقرار شده است. در ادیان قبل از اسلام همچنین نماز وجود داشته است، اما در اسلام به شکل کامل و با اصول و قواعد خاص خود تدوین شده است. تاریخچه نماز به دو دوره تقسیم می‌شود. در دوران مکه، پیامبر اسلام ﷺ به تعلیمات الهی نماز را به‌عنوان عبادت اصلی

معرفی کرد. در این دوره، نمازها به صورت فردی و بدون تشریفات جامعه برگزار می‌شد. عبادت نماز در این دوره بر روی توحید، تقوا و خشوع تأکید داشت. پس از هجرت پیامبر اسلام ﷺ به مدینه، نماز به عنوان رکنی اجتماعی و سازماندهی شده در جامعه مشرف به تشریعات و قواعدی شد. در این دوره، نمازها به صورت گروهی و با حضور امام و جماعت برگزار می‌شد. قوانینی برای نماز جماعت و نماز جمعه تدوین شد و جایگاهی اجتماعی و فرهنگی مهمی را در اسلام به خود اختصاص داد (اکبری، ۱۴۰۲، ص ۳۵۱).

نماز استوارترین و بهترین راه برقراری ارتباط انسان با خداوند و سرچشمه همه کمالات و فضایل انسانی است. این فریضه دینی زمینه همه خوبی‌ها و پاکی‌ها و دوری از همه گناهان و همچنین کامل‌ترین شکل عشق‌ورزی بین مخلوق با خالق و عاشق با معشوق است (زوبدای و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۶۸۲). در این میان، نماز جماعت نهایت شکوه عبادت حق تعالی و نمایش انسجام و وحدت مسلمانان و یکپارچگی آنان در باور و عمل به اعتقادات اسلامی و همچنین پاک‌ترین و کم‌خرج‌ترین اجتماعات دنیوی، بهترین شیوه آگاهی از مشکلات و نیازهای یکدیگر است و نوعی دید و بازدید بدون هزینه به‌شمار می‌رود که زمینه‌ساز تعاون اجتماعی بین آحاد مسلمانان است.

نماز جماعت از یک وسیله میان عبد و معبود فراتر می‌رود و جنبه اجتماعی و سیاسی و تشکلی به خود می‌گیرد و معنویت، تعالی اجتماعی و توسعه فرهنگ اسلامی را به دنبال می‌آورد. تفرقه‌ها را می‌زداید، بیم در دل دشمنان می‌افکند، منافقان را مأیوس می‌سازد و خار چشم بدخواهان است و موجب احساس دلگرمی، صفا، صمیمیت نوع‌دوستی و قدرت و امید مؤمنان می‌شود. همچنین عامل نظم و انضباط و وقت‌شناسی است، روحیه فردگرایی و انزوا و گوشه‌گیری را از بین می‌برد و نوعی مبارزه با غرور و خودخواهی را دربر دارد. رسول اکرم ﷺ فرمودند: «اگر تعداد نمازگزاران صفوف جماعت از ده نفر فراتر رود، پاداش هر رکعت آن، آن قدر زیاد می‌گردد که حتی اگر تمام آسمان‌ها کاغذ شود و دریاها، مرکب و همه درختان قلم گردند و همه فرشتگان مأمور نوشتن آن نمی‌توان پاداش آن را ثبت نمود و پاداش آن فقط درخور محاسبه ذات بیکران الهی است» (فضل‌الهی و ملکی توانا، ۱۳۹۲، ص ۴۶).

با توجه به تأثیر نماز در شخصیت‌سازی کودکان و نوجوانان، این مسئله اهمیت بیشتری نیز پیدا می‌کند. دوران نوجوانی، یک مرحله

حیاتی در زندگی هر فرد است که به عنوان پلی بین کودکی و بزرگسالی عمل می‌کند و نقشی اساسی در شکل‌گیری هویت و پایه‌گذاری آینده دارد. در این دوره، نوجوانان با سؤالات اساسی درباره خود و جایگاهشان در دنیا مواجه می‌شوند و در تلاش برای پاسخ به این سؤالات، هویت فردی خود را شکل می‌دهند. در سیر زندگی انسان‌ها، گرایش به فضایل اخلاقی در مقطع نوجوانی و جوانی بیدار می‌شود، به همین سبب اولیای دین، همواره از مبلغان آموزه‌های دینی می‌خواهند که به آمادگی روح آنها که مهم‌ترین بخش برای پذیرش صفات والای انسان است توجه ویژه نمایند. امام صادق (ع) در این خصوص می‌فرماید: «بر شما باد پرداختن به جوانان؛ زیرا آنان نسبت به دیگران به‌سوی کار خیر شتاب‌گیرنده‌تر هستند» (موظف رستمی، ۱۳۹۱، ص ۳۶۹).

در گرایش نوجوانان و جوانان به نماز سه عنصر اصلی، خانه، مدرسه و گروه دوستان نقش اساسی و محوری دارند. نتایج بیانگر این مسئله است که خانواده در درجه اول و مهم‌ترین نهاد در تشویق دانش‌آموزان به فریضه نماز است؛ زیرا خانواده اولین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی است که شخصیت فرد در آن شکل می‌گیرد. از سوی دیگر، مدارس به عنوان مهم‌ترین نهاد تعلیم و تربیت، نقش بسزایی در ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و انقلابی و ترویج فرهنگ نماز و نماز جماعت در بین نسل جوان و تعمیق آن دارند. در این مسیر، تأثیرپذیری از همسالان و گروه‌های دوستی، به‌ویژه انتخاب دوستان مناسب که ارزش‌های مثبتی را منتقل کنند، بسیار مهم است. منظور از همسالان گروهی هستند که نوجوان با آنها جرگه اجتماعی را تشکیل می‌دهد. با آنها مأنوس و هم‌راز، هم‌سخن و هم‌بازی است. این گروه ممکن است با نوجوانان به صورت کامل هم‌سن نباشند، ولی هم‌شرایط و هم‌فکر و هم‌اندیشه‌اند. نقش گروه همسالان در حدی است که گاهی می‌تواند اندیشه‌ای را واژگون کند و حتی در دین و اعتقاد افراد اثر گذارد (زوبدای و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۶۸۵). بر اساس نظر روان‌شناسان، هم‌زمان با دگرگونی‌های دوران بلوغ و پیدایش تمایلات غریزی، احساس روحی خاص و متفاوتی در جوانان پدید می‌آید که این احساس ویژه، تمایل او را جهت حرکت به‌سوی مسائل دینی و سیر و سلوک، شدت می‌بخشد. بنابراین در صورتی که خانواده، دوستان، مدرسه، محیط اجتماعی و سایر عوامل مرتبط با جوان، نتوانند این احساس را به مسیری که

همچون ابراهیم و اسماعیل علیه السلام دستور داده تا مسجد را برای نمازگزاران پاکیزه کنند. در آیه شریفه قرآن، خطاب به این دو پیامبر الهی آمده است: «وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَوَعَدْنَاهُ إِيَّاهُ إِبْرَاهِيمَ وَاسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ» (بقره: ۱۲۵)؛ هنگامی که خانه کعبه را محل بازگشت مردم و مرکز امن قرار دادیم، از مقام ابراهیم، عبادتگاهی برای خود انتخاب کنید و از ابراهیم و اسماعیل پیمان گرفتیم که خانه مرا برای طواف کنندگان و مجاوران و رکوع کنندگان سجده‌گزار، پاکیزه سازید.

امروزه، با وجود اهمیت والای نماز در دین اسلام و نقش محوری مساجد در تربیت دینی نسل جوان، متأسفانه شاهد کم‌توجهی و بی‌رغبتی برخی از نوجوانان به این فریضه الهی و کاهش حضور آنان در مساجد هستیم. این پدیده، معلول عوامل متعددی است که از جمله آنها می‌توان به تغییر سبک زندگی، گسترش فضاهای مجازی و سرگرمی‌های نوین، کمبود برنامه‌های جذاب و متناسب با نیازهای نوجوانان در مساجد، الگوهای رفتاری نامناسب در برخی از خانواده‌ها اشاره کرد. بالاین حال، در میان این عوامل متعدد، یک عنصر مهم و اثرگذار، غالباً مورد غفلت واقع شده که آن نقش خادم مسجد است. خادمان مساجد، به‌عنوان اولین نقطه تماس و ارتباط برای بسیاری از نوجوانان با فضای معنوی مسجد، می‌توانند نقش بی‌بدیلی در شکل‌گیری نگرش مثبت و ایجاد انگیزه در آنان برای حضور فعال و مستمر در مسجد و اقامه نماز ایفا کنند. متأسفانه، این ظرفیت بالقوه اغلب نادیده گرفته می‌شود و خادمان مساجد به‌جای ایفای نقش یک مربی و راهنما، صرفاً به انجام امور خدماتی و نظافتی محدود می‌شوند. این غفلت از نقش خادم مسجد، پرسش‌های مهمی را پیش‌روی ما قرار می‌دهد: (۱) خادمان مساجد چه نقشی در افزایش علاقه نوجوانان به نماز دارند؟ (۲) چه ویژگی‌ها و مهارت‌هایی در خادمان مسجد می‌تواند به جذب نوجوانان به نماز کمک کند؟ (۳) چه موانعی بر سر راه ایفای نقش مؤثر خادمان مسجد در جذب نوجوانان به نماز وجود دارد؟ پاسخ به این پرسش‌ها، می‌تواند راهگشای برنامه‌ریزی‌های مؤثر و هدفمند برای بهره‌گیری از ظرفیت خادمان مساجد در راستای جذب و تربیت نسل جوان باشد.

شایسته اوست و تکامل معنوی و بلوغ فکری وی را در پی خواهد داشت، هدایت نمایند، آنگاه به‌مرورزمان و در طی سال‌های بعد، همین فرد، تبدیل به شخصیتی بی‌هویت و فاقد اصول و خاستگاه فکری، معنوی و اجتماعی خواهد شد.

عناصر و عوامل تأثیرگذار در محیط خانه و مدرسه و جامعه در آلفای یک ارزش معنوی و رسانیدن پیام و بیان روح نماز اگر عملاً یکدیگر را نفی کنند و یا در برنامه‌ها و اظهار مطالب هر کدام راه و هدفی متفاوت و مغایر با یکدیگر بینمایند، در ذهن فرد تناقض به وجود می‌آورند و پیام منجر به ایجاد انگیزه، شوق اراده و عمل نمی‌شود (طریقتی، ۱۳۹۹). قالب‌های فکری و شناختی افراد یکی از عوامل مؤثر و مهم در شکل‌دهی رفتارهای فردی و اجتماعی است، به‌گونه‌ای که اگر افراد تصور درستی از مفاهیم علل و فواید عملی داشته باشند فرایند عملکردشان تغییرات اساسی خواهد یافت. از این رو پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در طول دوران حیاتشان کوشیدند با تبیین جایگاه نماز، تصویری کامل از این عبادت ارائه دهند. آن حضرت با بیان فواید اقامه نماز و مضرات ترک، آن میل و رغبت‌ها را نسبت به آن تحریک می‌کردند و منظومه فکری و شناختی آنان را به تأمل و تفکر در این عبادت، چرایی نیاز به آن و مشکلاتی که ترک آن فراروی انسان می‌نهد وامی‌داشتند (رحمت‌آبادی، ۱۳۹۳، ص ۳۴).

کلمه «خادم» در زبان فارسی به‌معنای خدمتکار، پرستار، نگهبان و کسی است که به دیگران خدمت می‌کند. این کلمه ریشه در زبان عربی دارد و از فعل «خَدَمَ» به‌معنای خدمت کردن گرفته شده است. در عرف جامعه، «خادم یا خدمتگزار مسجد» به کسی گفته می‌شود که کلیددار و عهده‌دار امور مسجد، همچون باز و بسته نمودن درهای مسجد در مواقع نیاز و مواظبت و نگه‌داری از اموال و متعلقات مسجد باشد (گندمکار، ۱۳۹۹).

خدمت به مسجد از افتخارات انبیاء و بهترین عبادت و ریشه در همه ادیان دارد. تواریخ و کتب روایی شیعه و سنی به دست می‌آید که داشتن منصب کلیدداری و خدمت به خانه خدا و دیگر معابد، حتی پیش از ظهور اسلام مایه افتخار و مباهات افراد بوده است. و کلیدداری خانه خدا و مسجدالحرام، که مقدس‌ترین و بزرگ‌ترین کانون مذهبی (حتی در زمان جاهلیت) بوده، احترام فوق‌العاده‌ای برای متصدی آن ایجاد می‌کرده است. قرآن کریم به طهارت و پاکیزگی مساجد و خادمان آن ارج نهاده و به پیامبران بزرگی

بررسی پیشینه پژوهش در زمینه نقش خادم مسجد در جذب نوجوانان به نماز نشان می‌دهد که این موضوع، باوجود اهمیت فراوان، کمتر به صورت مستقیم و متمرکز مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. باین حال، پژوهش‌های پراکنده‌ای وجود دارند که به جنبه‌های مختلف این موضوع پرداخته‌اند.

مقاله «بررسی نقش مساجد در تربیت اسلامی دانش‌آموزان» (ملکان و همکاران، ۱۴۰۲)؛ نویسندگان، مساجد را یکی از مهم‌ترین محیط‌ها و مراکز تربیتی مورد تأکید اسلام برای ترویج رفتارهای اخلاقی و معنوی می‌دانند. مساجد از دیدگاه بزرگان دین کارکردهای مختلفی ازجمله تربیتی، آموزشی و اجتماعی دارند. حضور افراد مختلف، در مساجد می‌تواند تأثیرات قابل توجهی بر رفتار آنها بگذارد و باعث ایجاد و تکمیل شخصیت اخلاقی‌شان شود.

همچنین نتایج پژوهشی دیگر نشان داد که دانش‌آموزان حضور کارکنان مدرسه در نماز جماعت، روحانی بودن امام جماعت، وجود مکان و محل مناسب و تمیز برای نماز خواندن، تنظیم ساعت آموزشی با توجه به اوقات شرعی و نیز آموزش عملی نماز را از روش‌های خوب برای ترغیب دانش‌آموزان به نماز جماعت دارای اهمیت ویژه‌ای است (یگلو، ۱۳۷۲).

در پژوهشی دیگر نعیمی تاجدار (۱۳۹۵) با بررسی «آسیب‌شناسی گرایش جوانان به نماز جماعت و ارائه راهکار» دریافت که عامل مهم کم‌شدن گرایش به نماز و نماز جماعت، کم‌شدن گرایش به معنویات است که گاهی به دلیل کم‌کاری خانواده‌ها و اهمیت ندادن آنها به بحث نماز به وجود می‌آید و شامل تمامی خانواده‌ها فراغ از وضعیت اقتصادی و منطقه‌ای می‌گردد.

حسینی (۱۳۷۴) میان آموزش در مدرسه و نماز خواندن دانش‌آموزان رابطه‌ای معنادار یافته است. وی همچنین نحوه عملکرد معلمان و شرکت آنان در نماز جماعت مدرسه و ارتباط صمیمانه با دانش‌آموزان را در برپایی هرچه باشکوه‌تر نماز جماعت و علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این امر مؤثر دانسته است.

طریقتی (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «بررسی مهم‌ترین شیوه‌های دعوت دانش‌آموزان به نماز از دیدگاه دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی» دریافته که نقش خانواده در جذب بیشتر دانش‌آموزان به نماز، بیشترین اهمیت را دارد. در رتبه‌های بعدی به ترتیب گروه‌های دوستی، مدرسه و معلمان قرار می‌گیرند.

نتایج تحقیقاتی که در خارج کشور انجام شده است نیز بیانگر تأثیر و نقش عبادت بر سلامت جسمی و روحی است. برای نمونه، پارتیج (۱۹۹۷) بر این امر تأکید نموده است که برای انجام دادن عبادت‌های گروهی در مدارس لازم است خانواده‌ها، و سازمان‌های خصوصی و عمومی در اجرای این مسئولیت مشارکت داشته باشند و این مسئله تحمیلی نباشد. همچنین در تحقیقی دیگر رومانوسکی (۲۰۰۸) طی پژوهشی دفاع از اجرای عبادت روزانه در مدارس را نیازی مبرم و ضروری دانسته است و عقیده دارد که در این زمینه درک نظرات، کلیسا دولت و فهم فرهنگی حائز اهمیت است. این پژوهش بر خلاف پژوهش‌های قبل، به طور اختصاصی به نقش خادم مسجد در جذب و افزایش علاقه نوجوانان به نماز پرداخته و به بررسی موانع و چالش‌هایی که این افراد در انجام وظایف خود با آنها روبه‌رو هستند، می‌پردازد. خادم مسجد به عنوان فردی کلیدی در ایجاد ارتباط مؤثر با نوجوانان و ترویج فرهنگ نماز و عبادت، مسئولیت‌های زیادی را بر عهده دارد. این پژوهش تلاش دارد تا با شناسایی این موانع، راهکارهایی برای تقویت نقش خادم مسجد و بهبود وضعیت مذهبی نوجوانان پیشنهاد کند و بر اهمیت همکاری مؤثر میان خادمان، مسئولان مذهبی و جامعه تأکید نماید.

پژوهش حاضر از نوع مطالعات کتابخانه‌ای و مروری است. به عبارت دیگر روش‌شناسی تحقیق عبارت از فرایند دستیابی به دانش از طریق جمع‌آوری داده‌ها و تبدیل آنها به یافته‌های پژوهش است (خاکی، ۱۳۹۷). محتوای لازم برای نگارش این مطالعه از طریق جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی، بانک اطلاعات نشریات کشوری (Magiran) و (Noormags)، متون مقالات اینترنتی، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌های منتشرشده در پایگاه‌های اطلاعاتی مانند اسکوپوس، گوگل اسکولار، ساینس دایرکت و استناد به آیات، روایات و مبانی روان‌شناسی جمع‌آوری و بررسی شد. استراتژی جست‌وجو برای طراحی این پژوهش بر اساس دستورالعمل‌های موارد گزارش ترجیحی برای مقالات مروری بود. منابع استفاده‌شده در این پژوهش از منابع موجود در بازه زمانی سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۴۰۴ بود و از منابع دست اول نیز استفاده شده است.

برای مصونیت‌بخشی جوانان و نوجوانان از آسیب‌های فردی و اجتماعی و هدایت و راهنمایی آنان لازم است که خادم مسجد با جوانان و نوجوانان ارتباط مؤثر و مفید برقرار کند، یعنی در دل آنان

فزاینده از تلاش‌های علمی، به‌خوبی گویای اهمیت و ضرورت پرداختن به چالش‌های پیشروی مساجد در جذب و حفظ نسل جوان است. محققان و اندیشمندان، با بهره‌گیری از روش‌های مختلف تحقیق، به بررسی عوامل مؤثر بر علاقه و انگیزه نوجوانان برای حضور در مساجد، شناسایی موانع و چالش‌های موجود، و ارائه راهکارهای عملی برای تقویت ارتباط نوجوانان با مساجد و فریضه نماز پرداخته‌اند. این تحقیقات، نه تنها ابعاد مختلف این مسئله را روشن‌تر ساخته‌اند، بلکه زمینه‌ساز تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های اثربخش‌تری برای جذب و تربیت دینی نوجوانان در مساجد شده‌اند. از این‌رو توجه به آمار جدول (۱)، می‌تواند گامی مهم در راستای احیای نقش مساجد به عنوان کانون‌های اصلی تربیت و تعالی نسل جوان باشد.

جدول ۱: تعداد مطالعات انجام‌شده بر حسب دوره زمانی

تعداد مطالعات انجام‌شده در بازه زمانی ۵ سال	داخلی	خارجی
قبل از ۱۳۸۵ قبل از ۲۰۰۵	۳	
۱۳۸۵-۱۳۹۰ ۲۰۰۶-۲۰۱۱	۲	۱
۱۳۹۰-۱۳۹۵ ۲۰۱۱-۲۰۱۶	۴	
۱۳۹۵-۱۴۰۰ ۲۰۱۶-۲۰۲۱	۶	۱
۱۴۰۰-۱۴۰۴ ۲۰۲۱-۲۰۲۴	۵	

یافته‌های موجود نشان می‌دهد که موضوع جذب نوجوانان به مساجد، در سال‌های اخیر مورد توجه از سوی اندیشمندان و محققان داخلی قرار گرفته است. این در حالی است که همان‌طور که انتظار می‌رود، به دلیل ماهیت فرهنگی و مذهبی خاص این موضوع، تحقیقات و مطالعات گسترده‌ای در این زمینه در خارج از کشورهای اسلامی صورت نگرفته است. این امر، ضرورت انجام پژوهش‌های بومی و متناسب با شرایط و ویژگی‌های جوامع اسلامی را بیش‌ازپیش نمایان می‌سازد. خادم و خادمه مسجد باید مطمئن‌ترین

جایی برای خود باز و محبت آنان را جذب کند. بدون ارتباطات مؤثر اجتماعی، جوانان و نوجوانان نمی‌توانند به رشد و شکوفایی مطلوب شخصیت برسند (حیدری، ۱۳۹۷). خادم مسجد به‌عنوان یک شخصیت محوری، با رفتار و عمل خود می‌تواند به‌عنوان الگوی نیکویی برای نوجوانان عمل کند. مشاوره و همراهی از سوی خادم مسجد می‌تواند نقش مهمی در جذب نوجوانان به نماز و فعالیت‌های دینی داشته باشد. این رابطه حمایتی و معنوی می‌تواند نوجوانان را در عبور از چالش‌ها و مشکلات زندگی یاری دهد و آنها را به سمت پابندی به آموزه‌های دینی ترغیب کند. با توجه به اهمیت و جایگاه والای مسجد، انتخاب کلیددار و خادم باید با دقت نظر ویژه‌ای صورت گیرد. فردی که به این مقام برگزیده می‌شود، لازم است واجد صفات و ویژگی‌های برجسته‌ای باشد تا شایستگی خدمت در این مکان مقدس را داشته باشد.

مهم‌ترین ویژگی که یک خادم خوب مسجد باید دارا باشد، نحوه تعامل او با کودکان و نوجوانان است؛ زیرا نحوه رفتار ما در جذب کودکان و برای رسیدن نوجوانان به مسجد بسیار مهم خواهد بود. مانند دارای چهره‌ای بشاش، خندان و معطر باشد، با زبانی نرم، شیوا و شیرین سخن بگوید، به حرف‌های نوجوان خوب گوش بدهد، با کرامت نفس با نوجوان تعامل کند، احترام و ادب به نوجوان را همچون بزرگان ابراز نماید و... همچنین دافعه‌های رفتاری خادم مسجد نیز در دفع نوجوانان از مسجد بسیار اهمیت دارد که یک خادم نماز باید از آنها دوری کند، مانند دارای چهره‌ای عبوس، اخمو و ابروی درهم کشیده باشد، زبانی تندوتیز و بد داشته باشد، بی‌توجهی و بی‌احترامی به نوجوان و عدم شنیدن صحبت‌های آنان که مهم‌ترین عوامل دوری نوجوانان نسبت به مساجد می‌شود (نعیمی، ۱۳۹۳، ص ۲۰۰). همان‌طور که ابن ابی‌یعفور از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که فرمود: «کُونُوا دُعَاةً لِلنَّاسِ بِغَيْرِ أَلْسِنَتِكُمْ لِيَرَوْا مِنْكُمْ الْوَرَعَ وَالْإِحْتِمَادَ وَالصَّلَاةَ وَالْخَيْرَ فَإِنَّ ذَلِكَ دَاعِيَةٌ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ص ۷۸)؛ با غیر زبان خویش مردم را (به کیش و مذهب خود) دعوت کنید، مردم باید ورع و کوشش و نماز و خیر شما را ببینند، اینها خود دعوت کننده باشند.

در سال‌های اخیر، با افزایش نگرانی‌ها پیرامون کاهش حضور و مشارکت نوجوانان در مساجد، شاهد رشد چشمگیری در تعداد تحقیقات و پژوهش‌های مرتبط با این موضوع بوده‌ایم. این حجم

جدول ۲: عوامل جذب نوجوان به مسجد

ردیف	عوامل	فاکتورهای مؤثر	توضیحات
۱	فردی	خصوصیات فردی	آگاهی، نوع نگرش افراد به فلسفه نماز و نقاط ضعف اخلاقی فرد نمازگزار
۲		تجربه حس آرامش و امنیت	مسجد به عنوان مکانی امن و آرام می تواند به نوجوانان کمک کند تا از فشارهای روانی و استرس های روزمره دور شوند و احساس آرامش و آسایش کنند.
۳		کنجکاوی و جستجوی حقیقت	نوجوانان در این دوره سنی به دنبال یافتن پاسخ برای سوالات خود هستند و مسجد می تواند فضایی برای تبادل نظر، پرسش و پاسخ و یافتن حقیقت باشد.
۴	گروهی	گروه همسالان	وضعیت اعتقادی دوستان و همسالان نیز در ترغیب دانش آموزان به نماز نقش عمده ای دارد.
۵		خانواده	گاهی به دلیل کم کاری خانواده ها و اهمیت ندادن آنها به بحث نماز، غفلت از نماز به وجود می آید و شامل تمامی خانواده ها فراغ از وضعیت اقتصادی و منطقه ای می گردد. یا در بعضی موارد به علت دخالت و سخت گیری های زیاد آنها باعث دلزدگی نوجوان به نماز می شوند.
۶		تعامل با مدرسه	همکاری با مدارس برای برگزاری برنامه های مشترک، دعوت از دانش آموزان برای بازدید از مسجد، و ایجاد پل ارتباطی بین مسجد و جامعه آموزشی
۷		استفاده از فناوری های نوین	استفاده از ابزارهای دیجیتال، شبکه های اجتماعی، و اپلیکیشن های مذهبی برای ارتباط با نوجوانان و ارائه محتوای جذاب و آموزنده.

فرد در مسجد باشد که اولیا برای فرستادن کودکانشان به مسجد هیچ خطری را احساس نکنند، و همچنین او باید تحصیل کرده و اهل دانایی باشد تا در کنار تزکیه فرزندان به تعلیم هم بپردازد. یکی از نشانه های ایمان، نظافت و ظاهر آراسته است. اگر می خواهیم نوجوانان و جوانان ما با خداوند انس بگیرند، یکی از عوامل جذب به مسجد آراستگی ظاهری متولیان امور مسجد است. بنابراین، نمازگزاران و اهل مسجد، به خصوص افرادی همچون خادمان مساجد که جزئی از اعضا و تشکیلات مسجد به شمار می روند و بیشتر توجه مسجدیان و جوانان را به خود جلب می کنند، باید در نظافت و آراستگی، در حرکات و رفتار و گفتار و در رعایت آداب و احکام مسجد، به معصومان علیهم السلام اقتدا کنند تا بدین مقصود نائل آییم. برای مثال پیامبر صلی الله علیه و آله می فرمود: محبوب ترین جامه های شما در نزد خدا جامه سپید است، در آن نماز گزارید (ابن سعد، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۴۵۶). پوشیدن لباس سفید در هنگام نماز نه تنها نمادی از پاکی و طهارت است، بلکه باعث ایجاد حس آرامش و تمرکز در دل نمازگزاران می شود. رنگ سفید با تجلی نور و روشنی همراه است و به فرد این احساس را می دهد که به فضایی معنوی و خالص وارد شده است. این انتخاب رنگ می تواند الگوی خوبی برای نوجوانان باشد و آنها را به رعایت امور روحانی و معنوی تشویق کند. به همین دلیل، خادم نماز با استفاده از لباس سفید می تواند به ترویج این پیام معنوی کمک کند و نوجوانان را به دنبال کردن الگوهای مثبت فراخواند (شریفی و جوکار، ۱۳۸۹، ص ۱۰۰).

اگر امام جماعت با راهبردهای یاری بخش رفتار ارتباطی با جوان و نوجوان آشنایی کافی داشته باشد، قطعاً می تواند با ارائه رفتار ارتباطی سازنده و مؤثر، جوانان را به نحو شایسته ای جذب نماید و به این طریق پویایی و بالندگی مسجد را به ارمغان آورد (حیدری، ۱۳۹۷). این در حالی است که بر اساس مشاهدات عینی، گزارش های والدین، مسئولان مدارس و تحقیقات علمی علاقه و انگیزه نوجوانان و جوانان نسبت به نماز کم رنگ شده است (زوبدوی و همکاران، ۱۴۰۲). امروز چالش های زیادی برای جذب نوجوانان به نماز وجود دارد که منجر به کاهش ارتباط آنان با فعالیت های دینی می شود که در جدول (۲) مهم ترین چالش ها و عوامل بازدارنده نوجوان جهت حضور آنان در مساجد و شرکت در نماز ذکر شده است.

جدول ۳: موانع جذب نوجوان به مسجد

ردیف	عوامل	فاکتورهای مؤثر	توضیحات
۱	عوامل اجتماعی	مشغولیت‌های روزمره	فشار درسی و فعالیت‌های زیاد باعث کمبود وقت می‌شود
۲		عدم درک فلسفه عبادات	نوجوانان ممکن است فلسفه و حکمت عبادات را به درستی درک نکنند و این باعث شود که انگیزه کافی برای حضور در مسجد نداشته باشند.
۳		احساس عدم پذیرش و درک شدن	اگر نوجوانان احساس کنند که در مسجد مورد پذیرش و درک قرار نمی‌گیرند و به نظرات و دغدغه‌های آنها توجه نمی‌شود، ممکن است از حضور در آنجا خودداری کنند.
۴	عوامل فرهنگی	شیطان	شیطان همیشه در کمین انسان است و می‌خواهد انسان را از یاد خدا غافل کند؛ اما در مواقعی که انسان رابطه‌اش با خدا نزدیک‌تر می‌شود و می‌خواهد به عبادت بپردازد، شیطان بیشتر فعالیت می‌کند و در دل افراد وسوسه ایجاد می‌کند تا به هر نحوی شده آنها را منحرف کند (حر عاملی، بی‌تا، ج ۵، ص ۳۴۵).
۵		مصرف‌گرایی	مصرف‌گرایی و مدپرستی که توسط تجارت آزاد و جهانی شدن غربی افزایش یافته، تمایل به ایمان معنوی و رشد فرهنگی و نیز بهسازی فرهنگ نماز را عمیقاً تضعیف کرده است.
۶		فضای مجازی	ترویج مدگرایی، افزایش سطحی‌نگری، غرق شدن نوجوان در جذابیت‌ها فرعی، جنگ نرم
۷		فضای فیزیکی نامناسب	اگر مسجد کوچک باشد یا قادر به پذیرش تعداد کافی از نمازگزاران نباشد و از نظر بهداشتی کثیف باشد، عدم وجود تجهیزات زیبا و پاکیزه باعث می‌شود که نوجوانان احساس کنند که نمی‌توانند به راحتی و با آرامش در آنجا حضور داشته باشند.
۸	محیط‌های آموزشی	اجبار و الزام جهت شرکت در برنامه‌های مذهبی مساجد به‌ویژه نماز جماعت و جمعه بدون داشتن انگیزه لازم.	

بدون تردید توجه به علل اقبال یا ادبار نوجوانان و جوانان به مساجد و بررسی تحلیلی آنها می‌تواند، چشم‌انداز روشنی از تغییرات را در گستره فرهنگ دینی جامعه در آینده به دست دهد. با توجه به جدول (۳)، با اینکه عواملی چون نگرش، مشوق‌های درونی و تجربه‌های فردی نقش اساسی و تعیین‌کننده‌ای در جذب نوجوانان به فعالیت‌های مذهبی و نماز دارند، اما نمی‌توان از اهمیت عوامل بیرونی غافل شد. بدون شک جو تربیتی خانواده، در مذهبی و یا غیرمذهبی شدن فرزندان، بسیار مؤثر است. خانواده‌هایی که مقید به انجام احکام و فرائض دینی هستند، از همان ابتدا فرزندان خود را با تکالیف دینی آشنا نموده و شرایع دین را به آنان گوشزد می‌نمایند، در نتیجه چنین فرزندانی در هنگام جوانی مشکلی حاد پیدا نمی‌کنند، ولی خانواده‌هایی که اصولاً پایبند به احکام دینی نبوده و احساس مسئولیتی در قبال پرورش معنوی فرزندان خود نداشته باشند، ضریب آسیب‌پذیری و شکست در انجام امور مذهبی را در آنان افزایش می‌دهند (موظف رستمی، ۱۳۹۱).

همسالان نیز در ترغیب دانش‌آموزان به نماز نقش عمده‌ای دارند. با توجه به سن دانش‌آموزان و تأثیرپذیری خیلی زیاد از همسالان، اولیای دانش‌آموزان و مدرسه باید مواظب باشند که این ارتباطات علاوه بر بعد ظاهری، بعد اعتقادی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. والدین باید سعی کنند با خانواده‌ها و افراد متدین ارتباط و رفت‌وآمد داشته باشند؛ چراکه خانواده‌های فرزندان متدین و نمازخوانی دارند که می‌توانند بر افکار و اعمال کودک آنان اثر مثبت و سازنده بگذارند (زویداوی و همکاران، ۱۴۰۲). همچنین در رسانه‌ها به محتوای دینی و معنوی بهایی داده نشده و بر ظواهر دین، تأکید می‌شود. در نتیجه به ابعاد درونی دین که به ترویج فرهنگ نماز می‌پرداخت اشاره نشده و به سطوح و ظواهر دین بسنده می‌کنند و به دنبال آن موجب رواج خرافات در فرهنگ نماز شده و سبب می‌شود که آن ملت در برابر تهاجمات فرهنگی بیگانگان به‌زودی از پا درآید و گرفتار از خودبیگانگی فرهنگی شود؛ زیرا نمی‌تواند به ارزش آنچه خود در اختیار دارد پی ببرد (موظف رستمی، ۱۳۹۱).

علاوه بر عوامل مؤثر اجتماعی و خانوادگی که بر تمایل نوجوانان به حضور در مساجد تأثیر می‌گذارند، ویژگی‌های ظاهری و محیطی مساجد نیز نقش مهمی در عدم جذب آنها ایفا می‌کند. عدم رعایت دقیق موارد بهداشتی و نظافت سیستم‌های بهداشتی

معنوی و دینی خود پیشرفت کنند. همچنین معلمان و والدین می‌توانند با ادای نماز به موقع و با اخلاق، به عنوان الگویی مثبت برای دانش‌آموزان خود عمل کنند و آنها را به تقلید از این رفتار تشویق کنند (اکبری، ۱۴۰۲، ص ۳۵۵).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی نقش حیاتی و اغلب مغفول‌مانده خادم مسجد در جذب نوجوانان به نماز، قدمی در راستای درک علل دوری نسل جوان از این خانه معنویت برداشت. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که با تمرکز و کار بر روی عوامل بیرونی مؤثر بر جذب نوجوانان به مساجد، می‌توان تا حدودی با این مسئله مقابله کرد و در جهت بهبود وضعیت موجود گام برداشت. خادم مسجد، فراتر از یک مسئول نظافت و حفظ ظاهر، می‌تواند با ایجاد فضایی صمیمی و جذاب، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به نگرش نوجوانان نسبت به مسجد و نماز ایفا کند. این فضا با رفتارهای ساده‌ای چون لبخند زدن، خوشامدگویی گرم به نوجوانان، پرسیدن از احوال آنها و ایجاد فرصت برای گفت‌وگوی صمیمانه پیرامون علایق و دغدغه‌هایشان قوام می‌یابد و نوجوانان را به مشارکت فعالانه در فعالیت‌های مسجد ترغیب می‌کند (حسین‌پور، ۱۴۰۰).

برنامه‌های حمایتی و تشویقی، به‌ویژه برگزاری کارگاه‌های آموزشی با موضوعات جذاب و متناسب با نیازهای نوجوانان، از جمله آموزش مفاهیم نماز به زبانی ساده و قابل فهم، ارتباط نماز با زندگی روزمره، و پاسخ به سؤالات و شبهات آنها در فضایی دوستانه، نقش بسزایی در جذب و حفظ نوجوانان در مسیر معنویت دارند. این برنامه‌ها باید به گونه‌ای طراحی شوند که مشارکت فعال نوجوانان را تسهیل کنند، برای نمونه، برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی با موضوع نماز، ایجاد گروه‌های بحث و تبادل نظر، و دعوت از چهره‌های محبوب نوجوانان برای سخنرانی در مسجد (موظف رستمی، ۱۳۹۱). ارتباط مستقیم و مؤثر خادمان با نوجوانان، ارائه آموزش‌های دینی و معنوی متناسب با سطح درک و نیازهای آنها (از جمله آموزش اخلاق اسلامی، مهارت‌های زندگی، و پاسخ به سؤالات و شبهات دینی) و ایجاد حس اعتماد و نزدیکی، از دیگر عوامل کلیدی در جذب و ترغیب نوجوانان به نماز محسوب می‌شوند. خادمان می‌توانند با گوش دادن فعال به صحبت‌های نوجوانان، احترام گذاشتن به نظرات

مسجد، وضوخانه‌ها، آبدارخانه‌ها، سرویس آشپزخانه و نداشتن کفش‌داری مناسب، نزدیک بودن دستشویی‌ها به شبستان‌های مسجد و ایجاد بوی نامطبوع، استفاده از مسجد فقط برای رفتن به دستشویی، بدبو بودن فرش‌های مسجد به دلیل عرق پای بعضی از نمازگزاران که سبب ایجاد مشکل تنفسی هنگام سجود می‌شود و... از جمله موانع، در جذب نوجوانان و جوانان به مسجد محسوب می‌گردد. همچنین از معماری و هنر اصیل اسلامی و بومی در ساخت‌وساز مساجد، بسیار کم استفاده می‌شود و رنگ‌های شاد و ایرانی کمتر در نمای مساجد دیده می‌شود. به این ترتیب، توجه به زیباسازی و ارتقاء شرایط فیزیکی مساجد می‌تواند به افزایش انگیزه و رغبت جوانان برای شرکت در فعالیت‌های مذهبی کمک کند و آنها را به سمت مسجد جذب کند. حال با توجه به موارد فوق، چه راهکارهایی می‌توانند به خادمان مساجد کمک کنند تا نوجوانان را به حضور و مشارکت فعال در فعالیت‌های مذهبی جذب کنند؟

روح جوان‌ظرفی پر از چراها است که نوجوان خواستار آن است که بر اساس تفکر و برهان عقلی و دلایل منطقی، مطالب و مسائل مذهبی را بررسی و قبول نماید؛ زیرا مسائل مذهبی غالباً در این دوره، ارزش واقعی پیدا می‌کنند و در نظام‌های زندگی ادغام می‌شوند و برای ما ایجاب می‌کند که برای این چراها پاسخ مناسبی بیابیم و در اختیار جوانان بگذاریم. ارتباط مستقیم خادم مسجد با نوجوانان یک عامل بسیار مهم و تأثیرگذار بر افزایش علاقه آنها به نماز و فعالیت‌های دینی است. این ارتباط می‌تواند به عنوان پلی برای انتقال اصول و ارزش‌های دینی به نوجوانان و تشویق آنها به شرکت فعال‌تر در عبادات مذهبی عمل کند. این ارتباط مستقیم با نوجوانان می‌تواند به وسیله توجیهات، انگیزه‌ها، و راهنمایی‌هایی که ارائه می‌شود، به تقویت ارتباط آنها با دین و عبادات مذهبی کمک کند و نقش بسیار مهمی در تربیت دینی و اخلاقی آنها داشته باشد (موظف رستمی، ۱۳۹۱).

یکی از مؤثرترین روش‌های ترویج یک ارزش، ارائه الگوهایی مطلوب و دلپسند است که نزد افراد جامعه مقبولیت داشته باشند (رحمت‌آبادی، ۱۳۹۳). الگوسازی خادم مسجد و نمایاندن عملکرد مثبت او می‌تواند به طرز چشمگیری بر افزایش علاقه نوجوانان به نماز تأثیر بگذارد. با ایجاد یک فضای حمایتی و مثبت، نوجوانان می‌توانند از خادم به عنوان یک الگو الهام بگیرند و در مسیر رشد

و با ایجاد محتوای آموزشی و الهام بخش در قالب ویدئو، تصاویر و استوری های جذاب، توجه نوجوانان را جلب کنند. برگزاری وبینارها و جلسات آنلاین با موضوعات مرتبط با زندگی روزمره و چالش های آنان نیز فرصت خوبی برای گفت و گو و تعامل فراهم می آورد. همچنین برگزاری کارگاه های تقویت سواد رسانه ای و تحلیل اخبار درست از نادرست می تواند در این زمینه مفید واقع شود. تسهیل در ایجاد وبسایت و ایمیل، برای دانش آموزان فعال و ساعی در برگزاری نماز جماعت، توسط مساجد می تواند یکی دیگر از راهکارها باشد. با برگزاری کلاس های آموزشی ساخت پوستر، موشن گرافی، کلیپ، هوش مصنوعی و... نه تنها باعث جذب می شود، بلکه می توان از این طریق روش های صحیح استفاده از آنها را آموزش داد و در نهایت از خروجی های این کلاس ها برای تبلیغ فعالیت های مسجد استفاده نمود و دانش آموزان را بیش از پیش با برنامه های مسجد درگیر کرد. باید توجه داشت هدف از انجام این کار، افزایش زمینه حضور دانش آموزان به عناوین مختلف در فعالیت های مساجد است. همچنین با استفاده از شبکه های اجتماعی برای برگزاری مسابقات و چالش های فرهنگی، می توان فضایی رقابتی و جذاب ایجاد کرد که نوجوانان را به سمت مسجد جذب کند و بستر مناسبی برای تبادل نظر میان آنان و خادمان مساجد فراهم آورد.

داشتن مهارت انجام کار تشکیلاتی یکی از واجبات کار فرهنگی هست، بنابراین مطلوب خواهد بود اگر که خادمان مسجد طی یک برنامه ریزی مفید در جهت برگزاری کلاس های آموزشی این حیطه و جذب نفرت برتر و انتخاب آنها برای برگزاری برنامه های فرهنگی متنوع در داخل مسجد اهتمام ورزند. این کار نه تنها باعث به کارگیری توانایی ها و خلاقیت های دانش آموزان می شود، بلکه باعث تشویق و درگیری هرچه بیشتر آنها با مسجد خواهد بود. همچنین تجربه عینی داشتن مسئولیت و برگزاری مراسمات، می تواند اثر مطلوبی بر دانش آموز داشته باشد.

یکی از اصول مهم در فرهنگ سازی مهارت ها و مفاهیم تکرار و تمرین است. عملی که در شرایط و زمان های مختلف تکرار شود، در ذهن باقی می ماند و امکان خطا و اشتباه در آن کم است (رحمت آبادی، ۱۳۹۳). خادم نماز باید به طور مداوم یاد خدا و اهمیت برپایی نماز را در دل و ذهن برجسته نماید. برگزاری برنامه های آموزشی و تربیتی مرتبط با ادای نماز و ارزش های دینی می تواند به

آنها، همدلی با مشکلاتشان و ارائه راهنمایی های دلسوزانه، نقش یک راهنما و دوست مورد اعتماد را ایفا کنند. برگزاری دوره های آموزشی برای خادمان با موضوع روان شناسی نوجوان و روش های مشاوره، می تواند به آنها در برقراری ارتباط مؤثر با نوجوانان و پاسخ گویی به نیازهای روحی و روانی آنها کمک شایانی کند (زوبیادوی و همکاران، ۱۴۰۲).

علاوه بر این، نقش خانواده و گروه همسالان در تربیت دینی نوجوانان غیرقابل انکار است (قربانی و جمعه نیا، ۱۳۹۷، ص ۱۲۰). از این رو ضروری است که برنامه هایی با هدف جلب مشارکت والدین (از طریق برگزاری جلسات آموزشی، دعوت از آنها برای شرکت در فعالیت های مسجد و ارائه مشاوره) (خلیلی، ۱۳۸۴) و تشویق همسالان (از طریق ایجاد گروه های دوستی در مسجد، برگزاری برنامه های تفریحی و ورزشی مشترک و ایجاد فضایی برای تعاملات مثبت) طراحی و اجرا شود. همکاری با مدارس و سازمان های مردم نهاد برای اجرای برنامه های مشترک باهدف ترویج نماز در بین نوجوانان و ایجاد فضایی حمایتی برای این نسل، می تواند به افزایش اثربخشی تلاش ها و ایجاد یک شبکه حمایتی منسجم کمک کند.

در نهایت، این پژوهش بار دیگر تأکید می کند که خادم مسجد، به عنوان یک رکن اساسی و حیاتی، نباید از نظر دور داشته شود. سرمایه گذاری در آموزش، توانمندسازی و ایجاد انگیزه برای خادمان، و نیز ایجاد بسترهای مناسب برای تعامل سازنده و صمیمانه ایشان با نوجوانان، می تواند مساجد را به پایگاه هایی فعال، جذاب و الهام بخش برای نسل جوان تبدیل کند (اکبری، ۱۴۰۲، ص ۳۵۸). با توجه به این رکن و با اتخاذ رویکردهای جامع و مشارکتی، می توانیم شاهد افزایش علاقه و گرایش نوجوانان به نماز، معنویت و حضور فعالانه در مساجد باشیم و نسلی متعهد و مسئولیت پذیر را برای آینده جامعه تربیت کنیم.

پیشنهادهای

با گسترش رسانه ها و تکنولوژی های دیجیتال، به ویژه شبکه های اجتماعی و بازی های ویدئویی، خادمان نماز، در تلاش برای جذب توجه نوجوانان و جوانان به دین با مشکل مواجه اند (موظف رستمی، ۱۳۹۱) و نیازمند رویکردهای نوین و مؤثرند. با اینکه دنیای مجازی مملو از شایعات و اطلاعات نادرست است، خادمان مساجد باید توانمندی های لازم را برای استفاده مثبت از این فضا به دست آورند

تاریخی و اعتقادی از ارزش و اهمیت ویژه‌ای در بین مسلمانان برخوردار باشند و نصب آنها در مکان‌های مناسب، جهت تبلیغ بصری حائز اهمیت خواهد بود. برای ایجاد یک فضای مناسب برای اقامه نماز، لازم است امکانات اساسی نظیر جای فرش، وضوخانه و مکانی برای قرار دادن جلد قرآن فراهم گردد. همچنین، تأمین تجهیزات مذهبی مورد نیاز از قبیل ساعت مذهبی و قرآن، اهمیت ویژه‌ای دارد تا افراد با آرامش و تمرکز به عبادت بپردازند، اما باید توجه داشت که وضعیت سیستم بهداشتی و نامناسب بودن سرویس‌های دستشویی و وضوخانه‌ها می‌تواند مانعی برای حضور مؤمنان در مراسم نماز باشد؛ از این رو بهبود این شرایط به همراه تأمین امکانات و تجهیزات، نقش ویژه‌ای در تشویق بیشتر افراد به شرکت در نماز خواهد داشت (اکبری، ۱۴۰۲، ص ۳۶۱). به صورت کلی، ایجاد فضای جذاب و دلخواه در مسجد می‌تواند تأثیر قابل‌توجهی در افزایش علاقه نوجوانان به نماز و ارتباطات دینی داشته باشد. با فراهم کردن شرایط و امکانات مناسب، خادم می‌تواند نوجوانان را به مسجد جذب کرده و زمینه‌های رشد معنوی آنان را فراهم کند. این فضا می‌تواند به تقویت حس تعلق، همکاری و ارتباطات اجتماعی در بین نوجوانان کمک کند و آنان را به سمت نماز و عبادت سوق دهد.

تقویت فضای مذهبی و ایجاد تفاهم بیشتر در مدرسه کمک کند (اکبری، ۱۴۰۲، ص ۳۶۰). نواختن «زنگ نماز» و یا زنگ محراب، باعث یادآوری و ایجاد تلنگر معنوی در افکار و اذهان دانش‌آموزان می‌شود. بعضاً مشاهده می‌شود در بعضی از مدارس، مدیران و کارکنان مدرسه در نماز جماعت شرکت می‌نمایند و در برخی مواقع، تنها کسی که از مسئولان مدرسه در نماز جماعت شرکت می‌کند، معلم پرورشی یا تربیتی است که این امر می‌تواند، نتایج نامطلوبی داشته باشد (موظف رستمی، ۱۳۹۱).

تشویق دانش‌آموزان به نماز از طریق ارائه پاداش‌های مثبت و تقدیر از این عمل می‌تواند انگیزه آنها را برای ادای نماز افزایش دهد. برای مثال اهدای جوایز به دانش‌آموزانی که به صورت منظم و مرتب در نماز جماعت شرکت می‌کنند، می‌تواند تشویق‌کننده باشد (اکبری، ۱۴۰۲، ص ۳۶۰). ضمن اینکه خوش‌اخلاقی کلید دعوت افراد به مسجد هست. بنابراین انتظار می‌رود خادم مسجد با خوش‌رویی و خوش‌اخلاقی پذیرای دانش‌آموزان باشد. از طرفی شناخت ویژگی‌های نسل زد و آلفا خود می‌تواند از بسیاری از اختلافات جلوگیری کند و خادم مسجد با شناخت این ویژگی‌ها می‌تواند رابطه‌ی دوسویه و مطلوب تری را برقرار کند.

به منظور افزایش انگیزه و تعهد آنها، می‌توان جوایزی در نظر گرفت یا سفرهای زیارتی و فرهنگی را برایشان برنامه‌ریزی کرد. تشکیل گروه‌های گردشگری و سفرهای زیارتی دانش‌آموزی، با هدف بازدید از اماکن تاریخی و مذهبی ضروری است. در این سفرها، بازدید از مساجد تاریخی و مساجدی که به نحوی دارای امتیاز ویژه در فعالیت‌ها هستند، مورد توجه قرار گیرند (موظف رستمی، ۱۳۹۱). این اقدامات نه تنها باعث ارتقاء فرهنگ نماز و رابطه نزدیک‌تر دانش‌آموزان با معارف دینی می‌شود، بلکه به آنها حس مسئولیت و مشارکت در امور مذهبی را می‌آموزد.

تجهیز کتابخانه‌های مساجد به کتب کمک‌درسی، آموزشی، جزوات کنکور و نشریات آموزشگاه‌های علمی آزاد و کتب روز، با توجه به اینکه غالب خانواده‌های دانش‌آموزان از فقر نسبی برخوردارند و توان خرید جزوات و کتب کمک‌درسی و... را ندارند، تهیه این کتب از کتابخانه مساجد می‌تواند در جذب آنان به مسجد مؤثر باشد. استفاده از تابلوهای زیبا و حاوی عکس، طرح و تصویری از مساجد مشهور جهان اسلام که از حیث مذهبی،

ملکان، مهدیه و همکاران (۱۴۰۲). بررسی نقش مساجد در تربیت اسلامی دانش آموزان. هفتمین همایش ملی تحقیقات میان رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی. تهران.

موظف رستمی، محمدعلی (۱۳۹۱). روش‌های جذب نوجوانان و جوانان به مساجد و نماز جماعت. تهران: ستاد اقامه نماز.

نعیمی، ابراهیم (۱۳۹۳). بررسی جاذبه رفتاری اهالی مسجد در جذب و حفظ کودکان و نوجوانان. فروغ مسجد، ۶۹ (۲۷)، ۲۰۱-۲۳۸.

نعیمی تاجدار، سیدسعید (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی گرایش جوانان به نماز جماعت و ارائه راهکار. تهران: کنگره پیشگامان پیشرفت.

Partige, S (1997). *Character Education, Moral Education, Standards. A Discussion*. USA: North Carolina.

Romanowski, M. H (2008). Is School Prayer the Answer? *Educational Forum*, 11(8), 587-515.

منابع

قرآن کریم.

ابن سعد، محمد بن سعد (۱۳۷۴). *طبقات الکبری*. ترجمه محمود مهدوی دامغانی. تهران: فرهنگ اندیشه.

اکبری، سیده‌زلیخا (۱۴۰۲). چگونگی ترغیب دانش آموزان به نماز. *پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی*، ۵۹ (۵)، ۳۶۲-۳۴۹.

آل یاسین، سیدعلی (۱۳۸۲). نقش مذهب در حفظ سلامت روان. *پیوند*. ۱۵۵ (۷)، ۴۵-۳۸.

بگلو، بهروز (۱۳۷۲). بررسی علل و عوامل درون مدرسه‌ای بر جذب دانش آموزان به نماز (طرح پژوهشی). تهران: وزارت آموزش و پرورش.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). *الکافی*. تصحیح علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

حر عاملی، محمد بن حسن (بی‌تا). *وسائل الشیعه*. بیروت: دارالفکر.

حسینی، روح‌الله (۱۳۷۴). بررسی راه‌های جذب دانش آموزان به نماز. (طرح پژوهشی). کرمانشاه: شورای تحقیقات آموزش و پرورش.

حسین پور، علی اصغر (۱۴۰۰). عوامل موثر در تقویت گرایش به اقامه نماز در ادارات دولتی از منظر آموزه‌های قرآنی (مطالعه موردی: آموزش و پرورش زابل). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. آمل: دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم.

حیدری، موسی‌الرضا (۱۳۹۷). نقش امام جماعت در جذب جوانان و نوجوانان برای پویایی و بالتدگی مسجد. همایش بین‌المللی بازخوانی آثار علمی و فرهنگی انقلاب اسلامی ایران. آذربایجان شرقی.

خاکی، غلامرضا (۱۳۹۷). بررسی روش تحقیق در پایان‌نامه‌نویسی. تهران: فوژان.

خلیلی، مصطفی (۱۳۸۴). نقش نماز در شخصیت جوانان قم. چ دوم. قم: امیر.

رحمت‌آبادی، اعظم (۱۳۹۳). فرهنگ‌سازی اقامه نماز در سیره پیامبر اکرم ﷺ. معرفت، ۱۹۶ (۲۳)، ۳۷-۳۳.

زویادوی، جمیله و همکاران (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ نماز در بین نوجوانان و جوانان. *پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی*، ۵۹ (۵)، ۶۷۹-۶۹۲.

شریفی، علی، جوکار، مجید (۱۳۸۹). رنگ سفید از منظر قرآن و روانشناسی. *پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم*، ۲ (۷)، ۹۱-۱۰۸.

طریقتی، مصطفی (۱۳۹۹). بررسی مهم‌ترین شیوه‌های دعوت دانش آموزان به نماز از دیدگاه دانش آموزان دوره دوم ابتدای. *پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش*، ۲۲ (۳)، ۷۵-۸۴.

فضل‌الهی، سیف‌الله و ملکی توانا، منصوره (۱۳۹۲). واکاوی عوامل جذب دانش آموزان به نماز جماعت مدارس. معرفت، ۱۹۴ (۲۲)، ۴۵-۵۸.

قربانی، علیرضا و جمعه‌نیا، سکینه (۱۳۹۷). نقش عوامل اجتماعی (خانواده مدرسه و گروه همسالان) در جامعه‌پذیری دانش آموزان استان گلستان.

جامعه‌شناسی کاربردی، ۷۰ (۲۹)، ۱۱۳-۱۲۸.

گندمکار، علی‌اکبر (۱۳۹۹). خادم نمونه. قم: دفتر مطالعات پژوهش‌ها و ارتباطات حوزوی. در: <https://masjedpajoh.ir>